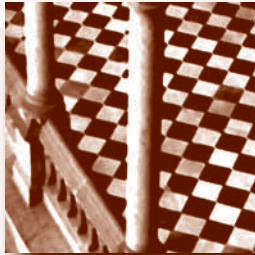

UNIVERSITAT DE BARCELONA

SOLEMNE INVESTIDURA DE
DOCTOR *HONORIS CAUSA*
al professor

Jean Guilaine

Discurs de presentació del professor
Josep Maria Fullola

Juny de 2006

UNIVERSITAT DE BARCELONA

SOLEMNE INVESTIDURA DE
DOCTOR *HONORIS CAUSA*
al professor

Jean Guilaine

Discurs de presentació del professor
Josep Maria Fullola

Juny de 2006

ÍNDIX

Protocol de l'acte	5
Discurs de presentació del professor Josep Maria Fullola ..	11
Discurs del professor Jean Guilaine	21

DISCURS DEL PROFESSOR
JEAN GUILAINE

Doctorat *honoris causa* de la Universitat de Barcelona

Cadascú conrea, en el seu interior, una mitologia secreta. En la meua mitologia d'arqueòleg, la Universitat de Barcelona brilla, des de les meves primeres passes de prehistoriador, amb una flama ben particular. Des dels anys cinquanta del segle passat, en una època en què, estudiant, s'anava afirmant en mi el gust pel neolític, tot llegint els mestres d'aquesta Universitat vaig trobar les referències i els marcs conceptuals que França —el meu país— només m'oferia d'una manera molt, massa, parcial. Al nord dels Pirineus, on d'alguna manera havia nascut la Prehistòria, la recerca paleolítica regnava sense cap problema: els orígens de l'home, la sacrosanta tipologia, l'art quaternari, ocupaven tot l'espai intel·lectual de la disciplina. El neolític i les edats dels metalls hi figuraven com a epifenòmens menors. La mort heroica, l'any 1914, de Joseph Déchelette havia reduït al no-res totes les temptatives d'obrir un camp d'investigació específic sobre aquests períodes considerats sense interès. Tot quedava interpretat així: l'evolució biològica amb l'adveniment dels *sapiens*, l'evolució tècnica amb els progressos dels grans caçadors del leptolític, l'evolució cognitiva amb l'aparició de l'art —abstracte o naturalista— dels santuaris paleolítics.

Percebut com una alteració, gairebé com una degeneració, havia estat el neolític el període al llarg del qual l'home presumptuós començà a manipular amb el medi, a enfrontar-se amb les lleis de la natura per reduir-les a les seves mesquines ambicions? La ideologia que aleshores predominava es reduïa als conceptes següents: el salvatge és noble, està a prop de la natura, i per tant de Déu (o dels déus); el que és domèstic és alterat, servil, porta l'empremta de la mà de l'home i és, per tant, un artifici.

Cal que us digui que m'hi vaig posicionar absolutament en contra? Jo vaig veure en el neolític, no pas el final d'una cursa sinó un inici, una eixamplament, l'elaboració d'un món nou, una manera de reconsiderar l'entorn del tot diferent, l'assentament d'un sistema de valors completament nou, les arrels de les grans civilitzacions antigues. En certa manera, el neolític és ja la història. Aquesta perspectiva d'ampli abast —dels inicis del món camperol fins a les eclosions clàssiques— me l'ensenyaren, d'alguna manera, els mestres catalans a través de la lectura de les seves obres. Primer de tot, Pere Bosch Gimpera, sobretot amb la seva magistral *Etnologia de la Península*

Ibèrica i els intercanvis epistolars que vàrem mantenir durant els darrers anys de la seva vida; Lluís Pericot i el seu concepte de «cultura pirinenca»; Alberto del Castillo, amb la seva síntesi europea sobre la «cultura del vas campaniforme»; Joan Maluquer de Motes, per les seves visions de les societats de l'edat del ferro; Miquel Tarradell, per les seves oportunes *Arrels de Catalunya*. Aquest conjunt de treballs de l'Escola barcelonina no tenia a penes equivalent a l'altre costat dels Pirineus. Per tot això em vaig nodrir, en els meus inicis, d'aquesta producció i l'honor que avui rebo és per a mi un retorn a les fonts intel·lectuals a les quals m'he mantingut fidel.

*

El neolític: més enllà de les meves experiències de camp, d'un cap a l'altre de la Mediterrània, he procurat acostar-me i reflexionar sobre aquest moment clau de l'evolució de la humanitat caracteritzat per la sedentarització de les poblacions, per nous codis de vida social i per pràctiques econòmiques que, per primera vegada, asseguraran —a través de l'agricultura i la ramaderia— la producció alimentària. En definitiva, un període marcat per la intervenció de l'home sobre l'entorn i per la seva progressiva artificialitat; tot plegat, un engranatge del qual avui es veuen els efectes més dràstics i, a vegades, per què no dir-ho, fins i tot dramàtics.

Els debats sobre les causes d'aquest canvi que enfronta aquests dos actors, home i medi, no estan tancats. Quin dels dos fou el motor del canvi? El clima va obligar l'home a canviar, a trobar noves fonts d'aliment? O bé va ser l'home, al llarg de la seva evolució intel·lectual i cognitiva, qui progressivament s'anà distanciant del seu entorn natural i començà a transformar-lo? No han faltat investigadors que defensessin la primera opció, si bé, com qualsevol arqueòleg sap, la correlació de canvis climàtics i de certs comportaments culturals no implica a la força una relació de causa–efecte. El Dryas recent —fred i sec— va induir les poblacions epinatufianes del Llevant, els predecessors de les quals ja havien intentat en part l'experiència de la sedentarització, a buscar noves fórmules de relacions socials encara més eficaces? L'osmosi entre una mena de xarxes de solidaritat sàviament teixides i el control més eficaç dels recursos, va permetre resistir més fàcilment davant de noves agressions, la qual cosa va donar lloc als primers poblats d'agricultors.

En aquest canvi, el creixement de la població, que anava augmentant cap a la fi dels temps pleistocènics, hauria pogut ser un element clau en la necessitat de canviar les bases alimentàries? A l'arqueologia li costa, però, prendre en consideració aquestes pressions poblacionistes tot i que la sedentarització dels caçadors-recol·lectors hagi pogut comportar, amb un deslletament més precoç, alguns impulsos demogràfics. El *baby boom* neolític sembla que en fou més aviat una conseqüència que no pas una causa.

De tot plegat se'n deriva que els factors ecològics o econòmics no van poder ser fonamentalment determinants encara que acompanyessin una evolució, les bases de la qual em semblen més aviat socials i cognitives. Amb la decisió dels natufians de sedentaritzar-se, és a dir, d'experimentar, en el context d'un sistema encara predador, una opció de vida col·lectiva, i de preocupar-se en conservar els difunts i d'arranjar-los un espai a prop de la comunitat dels vius, es veu ben clara l'aposta per aconseguir la difícil síntesi entre l'osmosi comunitària i l'espai identitari propi de tot individu. Els balbuceigs de la domesticació —la del gos—, iniciats per la gent del paleolític superior d'Occident i represa pels natufians palestins, estableixen per primera vegada una relació jerarquizada —i ja no horitzontal— amb l'animal, d'ara endavant, sotmès. El període que segueix, anomenat en l'argot científic PPNA (neolític preceràmic A), sembla d'especial interès a l'hora d'intentar comprendre la presa de consciència de l'home per inventar noves relacions amb el medi i per eixamplar cada vegada més l'espai cultural enfront del salvatge. Els edificis comunitaris de Jerf-el-Ahmar, la torre de Jericó o els santuaris (o cases de reunió) de Göbekli marquen alhora el pes del ritual en la domesticació social dels individus i la manipulació dels símbols per situar, en el context dels signes o de les imatges codificades, les transformacions que les societats s'imposaven a si mateixes. Finalment, la domesticació definitiva de les plantes i dels animals no s'esdevindrà realment fins arribar al novè mil·lenni (PPNB antic), una mica com a corol·lari de tots els processos socials elaborats anteriorment. És, més o menys, en aquesta època, quan la domesticació arriba al seu final i l'home ja controla d'una manera quasi irreversible el medi que l'envolta, que l'antropomorfisme es manifesta, per primera vegada en la història de la humanitat, amb tota la seva intensitat tal com ho testimonien les estàtues de Nevalı Çori o de Yeni Mahalle, al sud-est d'Anatòlia. Sens dubte, la representació de les divinitats segons la pròpia imatge és la manera com la nostra espècie proclama, directament o indirecta, el poder que l'ànima i que la guia.

Un altre argument pot fer-nos dubtar de la hipòtesi climàtica. Efectivament, al món hi ha hagut múltiples neolititzacions i s'han originat independentment les unes de les altres en diversos indrets: al Pròxim i Mitjà Orient, a la Xina, a Amèrica Central, a l'esfera andina, a Oceania, a l'Àfrica saheliana i oriental. Uns medis ecològics diferents, unes realitats culturals també diferents, i l'evolució de les diferents experiències són plena d'històries diverses. Cap neolitització no és comparable a una altra. És més, tot i que la majoria d'aquestes s'inicien en sortir dels temps paleolítics, la seva cronologia divergeix sensiblement.

Coneixem també la importància d'aquest període a l'hora de posar en marxa noves fòrmules, tant si han estat fruit de migracions o simples difusions tècniques i culturals. Continuen oberts els debats sobre el paper que han tingut les unes i les altres, sobre el pes de les aportacions originàries dels centres motors o sobre el rol dels substrats paleolítics autòctons en el fonament genètic dels poblaments del planeta. El mateix succeeix amb els processos de dispersió de les llengües que haurien pogut acompanyar les diàspores agrícoles pel món. A Europa, he intentat mostrar el pes de les recomposicions culturals a l'hora de marcar la difusió dels primers camperols per tot el continent. També he defensat un model arrítmic, marcat per fases d'expansió, seguides per moments de retraïment, pauses que impliquen també moments de refundació cultural. La difusió del neolític no ha comportat pas la propagació d'una cultura-tipus estàndard. Aquests reajustaments socioculturals i simbòlics són, doncs, sobretot al llarg de la Mediterrània, els que expliquen perquè hi ha tantes diferències entre el PPNB, la cultura fundadora del sistema al Pròxim Orient i, a l'altre cap de la Mediterrània, el primer neolític ibèric. També expliquen perquè les desigualtats socials, ben aviat aparegudes a l'Orient però de seguida rebutjades, són molt atenuades en el primer neolític de l'oest mediterrani.

Per sentit comú, he intentat també cridar l'atenció, en els meus treballs, sobre certes creences que imperen en la comunitat científica. Per exemple: la violència, la confrontació, han estat massa sovint explicades des d'una perspectiva materialista i se n'han minimitzat les raons psicològiques. He qüestionat el paradís paleolític i he mostrat l'arrelament profund de la violència, de la qual hi ha molts testimonis en les societats etnogràfiques de caçadors-recol·lectors i que la literatura arqueològica atribueix massa sovint al neolític. Així mateix,

m'he posat en guàrdia contra certs estereotips socioculturals que, en lloc de tenir en compte la diversitat temporal i espacial del neolític, creen mites de caràcter general i immòbil: el matriarcat neolític i el concepte d'una deessa-mare de vocació universal, en són dos exemples.

I acabo amb un apunt més filosòfic. El neolític portava un missatge d'esperança: sent capaç de sustentar-se des d'aleshores, l'home hauria hagut de poder multiplicar-se considerablement sense córrer risc de desnutrició. En canvi, avui en dia, una bona part de la humanitat no pot menjar tot el que necessita i domina l'opressió política i/o econòmica. Evolució social i captació de riqueses han comportat una deriva no planificada i anàrquica. Aquesta situació es podria capgirar? M'atreveixo a esperar que sigui possible en la mesura que el neolític és encara a prop nostre: què són 10.000 anys a l'escala de la història de l'home? Si les generacions que pugen poguessin invertir aquesta tendència, corregir aquesta trajectòria tot repartint d'una manera més equitativa els recursos del planeta, aleshores el missatge del neolític s'hauria entès. I llavors la nostra espècie es faria completament mereixedora de l'epítet amb el qual és designada: *sapiens*.

Jean GUILAINE